

**UNIVERSITY
OF TURKU**

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Ville Okkonen
TITLE	De finländska konservativas syn på skolans demokratisering under 1920- och 1930-talen
YEAR	2025
VERSION	Publisher's PDF
CITATION	Okkonen, Ville De finländska konservativas syn på skolans demokratisering under 1920- och 1930-talen Historisk Tidskrift för Finland årg. 109 2024:4, p. 355-380
LICENSE	CC BY NC ND

De finländska konservativas syn på skolans demokratisering under 1920- och 1930-talen

Ända till 1960-talet hade Finland ett socialt differentierat skolgångssystem – parallellskolesystemet. Systemet med strikt åtskilda folkskolor och läroverk avvecklades genom 1970-talets grundskolereform enligt exempel från Sverige. Dess förberedelser och delreformer, särskilt frågan om en allmän bottenskola, hade dock debatterats i Finland redan i decennier. Begreppet grundskola, som härstammade från tyskans *Grundschule* och syftade på en allmän, enhetlig bottenskola för alla, användes tidvis redan på 1920-talet.¹ Även om bottenskolans förhistoria sträcker sig betydligt längre bakåt i tiden, var mellankrigstiden en viktig period för den idéutveckling som på sikt skulle leda till enhetsskolan, som innebar en starkt jämlikhet inom och demokratisering av utbildningen. Denna uppsats granskar hur man i de konservativa politiska kretsarna argumenterade mot en demokratisering av skolsystemet.

Mellankrigstidens skolpolitik har skildrats i tidigare forskning beträffande huvuddragen i skolväsendets utveckling.² Den politiska argumenteringen har ändå ägnats alltför lite uppmärksamhet. I denna

-
1. 'Kansakoululaitoksen nykyinen järjestely Keski-Euroopassa', *Kansakoulun lehti. Kansanopetuksen eri aloja käsittlevä aikakauslehti* (1928:11–12); K. Oksala, 'Jyväskylän kasvatustieteellinen korkeakoulu. Ajatuksia sen tehtävistä ja rakenteesta', *Kasvatus ja koulu. Kasvatustieteellinen aikakauskirja* (1933:4).
  2. Sirkka Ahonen & Jukka Rantala, 'Introduction. Norden's present to the world', Sirkka Ahonen & Jukka Rantala (eds.), *Nordic Lights. Education for Nation and Civil Society in the Nordic Countries, 1850–2000* (Helsinki 2001), s. 9–28; Jari Salminen, Jukka-Pekka Pietiläinen & Jouko Teperi, *Yksityisoppikoulujen historia 1878–1977* (Helsinki 1995).

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

uppsats granskas hur de konservativa såg kopplingen mellan demokrati och utbildning. Frågan belyses med konkreta, representativa samtida exempel på argumentering i tidningar och tidskrifter. I detta syfte har tidskriften *Yksityiskoulu – Privatskolan* genomlästs systematiskt. Skribenterna och opinionerna som kommer till tals representerar allt från liberaler till extremhöger. Detta material har kompletterats med enskilda inlägg från Nationalbibliotekets digitaliserade samlingar som genomsökts med sökorden ”bottenskolan” (”pohjakoulu”) och ”enhets-skolan” (”yhtenäiskoulu”). Dessutom har perspektivet inspirerats av de senaste undersökningarna om den finländska nationella högern. Enligt dem skärptes stämningarna inom högern inte så mycket på grund av kommunismen utan samhällets demokratisering under 1920-talet.³

Det valda materialet möjliggör analyser av de konservativas förhållningssätt gällande den demokratiska utbildningen. Med hjälp av materialet identifieras mål och argument som kopplades till en bredare kamp om samhällsordningen. Inläggen ger endast svar på frågan hur någonting skildrades, det vill säga vad man ansåg vara eftersträvansvärt. De kan också innehålla taktiska formuleringar, det vill säga försök att påverka läsarna. När man granskar de samtidas politiska åsikter är det viktigt att jämföra: såg alla det så här, och om inte, varför? Endast så kan en idériktning analyseras. Utan jämförelse finns det en risk att en omstridd uppfattning framställs som given. När det gäller *Yksityiskoulu* är det också angeläget att minnas vilka tidskriften representerade: kända opinionsbildare och lagstiftare som resonerade kring utbildningspolitik. Faktumet att tidskriften saknade ett socialdemokratiskt perspektiv visar att det var ”det vita Finland” som dominerade utbildningsväsendet.

De centrala begreppen för denna uppsats är konservatism och demokrati, närmare bestämt demokratisering av utbildning. Det demokratiserade statsskicket innebar förutsättningar för att förnya skollagstiftningen med syfte att avveckla klassamhället. Grovt sett innebar detta att möjligheterna till utbildning utvidgades till grupper som tidigare endast haft tillgång till lägre utbildning. Tanken var att förbättra dessa förfördelade gruppers möjligheter. Högerradikalismens uppgång var framför allt en reaktion på detta och hade som mål att säkra den gamla, privilegiebaserade samhällsordningens fortbestånd. De konservativas

---

3. Ville Laamanen & Ville Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys 1929–1932', *Historiallinen Aikakauskirja* (2019:2), s. 187, 189, 190, 200.

syn på skollagstiftningens modernisering öppnar ett viktigt perspektiv på hur radikal demokratiseringen av samhället ansågs vara.

Idén om bottenskolan

Skolsystemets uppgifter är ofrånkomligen socialt partiska. Av detta följer att olika samhällsgrupper har sinsemellan motstridiga intressen vad beträffar dess funktion. Det gamla parallellskolesystemet, som gjorde en skarp skillnad mellan folkets och elitens utbildning, grundade sig på idén om medborgarnas fundamentala, nedärvda ojämlikhet och var ett inslag i den konservativa ideologin.⁴ Under 1920-talet började dock denna vedertagna ojämlikhet ifrågasättas, vilket var ett resultat av demokratin etablering. Bottenskolan innebar en förlängning av allas gemensamma grundutbildning och dess syfte var att minska läroverkets elitistiska, tidigt selektiva karaktär. Tidigare hade folkskolans två första klasser varit grunden till läroverket. Arbetarrörelsen och liberalerna strävade efter att utvidga medborgerliga rättigheter med hjälp av harmoniseringen av studiemöjligheterna.⁵ De konservativa, som tydligast representerades av Samlingspartiet, försökte å sin sida avvisa dem med hjälp av varierande hotbilder.⁶

Utvidgningen av de medborgerliga rättigheterna radikaliserade de gamla eliternas kamp mot demokratin över hela Europa.⁷ I flera europeiska länder förbjöds vänstern och arbetarrörelsen, eftersom de konservativa och högerradikala ansåg demokratin hota den traditionella, nedärvda samhällsordningen och spela socialismen och kommunismen i händerna. De tidigare inflytelserika elitgrupperna förlorade genom de politiska rättigheternas demokratisering en stor del av sin samhällsstyrande roll, vilket eggade till en kraftig motattack.⁸

-
4. Ville Okkonen, 'Den konservativa kontinuiteten i Finlands skolväsende från mellankrigstiden till kalla kriget', *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020:1), s. 73; Ville Okkonen, 'Ensimmäisen tasavallan jälkijyrinä ja jatkuvuudet koululaitoksessa', *Työväen-tutkimus-vuosikirja* (2018); Torbjörn Tännsjö, *Konservatism* (Stockholm 2001), s. 24.
  5. Kjell Östberg, *Folk i rörelse. Vår demokratis historia* (Stockholm 2021), s. 65, 115.
  6. *Ibid.*, s. 152.
  7. *Ibid.*, s. 155; Ville Okkonen & Ville Laamanen, 'Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus Mäntsälän kapinan jälkeen', *Historiallinen Aikakauskirja* (2018:1); Ville Laamanen & Ville Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys'.
  8. Thomas Piketty, *Kapitalet och ideologin* (Stockholm 2020), s. 460–461; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 190.

Konfrontationerna blev synliga också i utbildningspolitiken. Skolans demokratisering syftade till att undanröja de strukturella klyftorna mellan folkskola och läroverk. I praktiken innebar detta en förlängning av den gemensamma skolgången i syfte att öka läroverksgången. Den korta folkskolan hade varit en del av den konservativa hierarkiska ordningen och utestängt en betydande del av samhället från den högre utbildningen. Det var i synnerhet arbetarrörelsens uppkomst som ifrågasatte denna ordning.⁹ En del av forskningslitteraturen har dock förbisett den utbildningspolitiska oenighet som rådde, vilket kan bero på att man velat skildra de konservativa som mer utbildningsvänliga än de egentligen var.¹⁰ Tidigare forskning visar att de konservativa var emot allmän och lika rösträtt, den utbildningsmässiga jämlikheten, utvidgandet av skolgången samt majoritetsparlamentarismen.¹¹ I stället förespråkade de politiska rättigheters beroende av ägande och social status. Under mellankrigstiden anhängiggjordes i riksdagen flera motioner för att begränsa hela vänsterns verksamhet, vilket delade det vita Finland i två läger.¹²

Innan enhetsskolreformerna i Norden var skolsystemet rätt selektivt eftersom sociala faktorer begränsade de faktiska utbildningsmöjligheterna. För att förändra detta uppstod ”tidiga enhetsskoleideologier” i Norden vid mitten av 1800-talet.¹³ Dessa började utvecklas tidigare i Sverige än i Finland och de blev en viktig referenspunkt i den finländska debatten. I Sverige fick idén om den utbildningsmässiga jämlikheten styrka genom rösträtsreformerna. Den ideologiska vändningen hos grannen i väst var betydande eftersom landet fortfarande i början av 1900-talet var ett av världens mest ojämlika länder, där egendom och makt var starkt koncentrerade.¹⁴

-
9. Johansson, *Historien om likvärdighet*, s. 43, 67.
  10. Pekka Suvano, *Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle* (Helsinki 1994), s. 171, 177.
  11. Göte Rudvall, 'Parallellskola, enhetsskola, mångfaldsskola', Axel Carlberg (red.), *Likvärdighet i skolan – en antologi* (Stockholm 1995), s. 87; Ville Okkonen, 'Saavutettujen oikeuksien suoja ja omistusoikeusdoktriini vuoden 1919 hallitusmuodon jälkeen', *Oikeus* (2021:1), s. 13, 17–18; Ville Okkonen, '1970-luvun valtiosääntöuudistushankkeen historiallinen tausta', *Oikeus* (2019:3), s. 279–280.
  12. Okkonen & Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus*, s. 20; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 192.
  13. Ulla Johansson, 'Historien om likvärdighet i svensk skola', Axel Carlberg (red.), *Likvärdighet i skolan – en antologi* (Stockholm 1995), s. 34, 38.
  14. Piketty, *Kapitalet och ideologin*, s. 518, 539, 550.

Konservatismen som ideologi

I denna uppsats definieras konservatism närmast utgående från forskningsobjektets egen argumentation. Somliga forskare har definierat konservatismen som en mindre politisk idé än exempelvis liberalismen och socialismen – i linje med de konservativas självuppfattning. Det har hävdats att konservatismen skiljer sig från ”mer typiska politiska ideologier” i och med dess filosofiska ”grund som utgår från människans natur och historisk erfarenhet”.¹⁵ En sådan formulering förefaller avideologisera en ideologi. Samma gäller påståendet att konservatismen är en ”ren attityd mer än en politisk doktrin”.¹⁶ När man granskat de konservativas politik, har den visat sig vara en klar och etablerad ideologi för att rättfärdiga ojämlikheter, i stället för en spontan, fakta-baserad attityd.¹⁷ Ideologin fick en mer tillspetsad form när utvidgade politiska rättigheterna började hota den gamla samhällsordningen. På grund av detta har idén setts innefatta tydliga utgångspunkter för ett elitistiskt samhälle.¹⁸

Eftersom konservatismen är ett omdebatterat begrepp måste det problematiseras och definieras utifrån empiriska fall. För att undvika ohållbara definitioner behövs det finkänsligt kontextbyggande, vilket i sin tur möjliggör analyser av samtidens uppfattningar, inklusive självbilderna.¹⁹ Trots att de konservativa åberopade olika hot kan forskaren inte använda hotbilderna som utomstående, självständiga skäl till de konservativas tänkande. Det är möjligt att hoten inte ens existerade eller att de användes för att dölja verkliga motiv. Därför är det viktigt att dokumentera de konservativas åsikter och placera in dem i deras samhälleliga sammanhang. På så sätt är det möjligt att visa hur tankarna hade sitt ursprung i forskningsobjektets, det vill säga konservatismens, egenskaper.²⁰ Problemet med en del beskrivningar är att de ser konservatismen som en reaktion på samhälleliga omständigheter

---

15. Jakob E:son Söderbaum, *Modern konservatism – filosofi, bärande idéer och inriktningar i Burkes efterföljd* (Båros 2020), s. 47.

16. *Ibid.*, s. 43.

17. Natascha Strobl, *Radikaliserad konservatism* (Stockholm 2022), s. 15.

18. Denis Lawton, *Tory Mind on Education 1979–94* (London 2012), s. 12.

19. Rosanna Farbol, 'Irakkrigen og den historiske legitimering', *Slagmark. Tidskrift för idéhistorie* 60 (2011), s. 76.

20. Robert F. Berkhofer Jr, *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse* (Harvard 1995), s. 231.

som de konservativa hävdar vara reella.²¹ Det existerar till exempel en populärhistorisk tradition, där högerextremismens uppgång ses som en organisk reaktion på kommunismens ”oemotsägliga” farlighet. Genom detta negligeras kopplingen mellan forskningsobjektets självbild och verkligheten, det vill säga att de konservativas föreställningar om hotet från kommunismen också förklaras av andra faktorer än kommunismen som sådan. Det är viktigt att skilja åt uppfattningar från faktiska förhållanden, även om de förra påverkas av de senare.²²

Definitionerna av konservatismen har visat sig vara så vaga, motstridiga och tendentiösa att begreppets användbarhet rentav har ifrågasatts. Det har visat sig att de konservativas självbild och verksamhet ofta har stått i strid med varandra; medan självbilden till exempel betonat eftertänksamhet, har verkligheten visat på motsatsen.²³ Denna uppsats kritiserar det perspektiv som ser konservatismen som en sublim och allmänförnuftig instinkt, som utgår från grundtanken att den konservativa politiken handlar om att göra ”sitt hus till ett hem” (*”making one’s house a home”*)²⁴ och om att generellt motarbeta det onda.²⁵ De konservativa tänkarna har ansetts vara medvetna om att politikens regler bör skapas med utgångspunkt i historiskt vetande.²⁶ Formuleringar som rationaliserar ideologin, det vill säga gör den till allmänt förnuft, har en apologetisk karaktär. Mer trovärdiga och empiriska analyser har i stället visat att de konservativa var extremt klassmedvetna och politiskt hetsiga; såtillvida var deras uppfattningar partiska, på samma sätt som alla andras. Det är också viktigt att komma ihåg att antikommunismen kunde dölja vissa mer kontroversiella mål, något som tidigare undersökningar har visat.²⁷ Trots att handlingarna motiverades med kommunismens hot, kunde den faktiska orsaken vara en annan.

21. Samuel P. Huntington, 'Conservatism as an ideology', *The American Political Science Review* (1957:2), s. 473.

22. Hayden White, 'The question of narrative in contemporary historical theory', *History and Theory* 23 (1984:1), s. 32–33.

23. Richard Bourke, 'What is conservatism. History, ideology and party', *European Journal of Political Theory* 17 (2018:4).

24. John Kekes, 'What is conservatism?', *Philosophy* (1997:281), s. 353.

25. *Ibid.*, s. 372.

26. *Ibid.*, s. 352.

27. Okkonen & Laamanen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 187, 190, 194; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', 43. Ville Okkonen, 'Kommunismens svarta bok ja "vasemmistovaaran" varjo Ruotsissa', *Työväentutkimusvuosikirja* (2021), s. 73.

Denna uppsats fortsätter den forskningslinje som ser konservatismen som en reaktion på maktutövningens demokratisering; som en strävan att återgå till tiden före demokratin. Demokratins genombrött omdanade statsmaktens karaktär, i synnerhet förhållandet mellan ägande och makt. Fenomenet blev synligt i olika länder på varierande sätt, men i slutändan var det riktat mot den så kallade ”vänsterfaran” eller liberalernas påstådda mjukhet, som i Oswald Spenglers anda kallades den ”sentimentala liberalismen”.²⁸ I uppsatsen används begreppet konservativa som en beteckning på de demokratikritiska högergrupperna. Begreppet hänvisar till dem som inspirerades av en försvagning av riksdagens makt, av förbudandet av vänstern, av förstärkandet av statsöverhuvudets makt samt av skolutbildningens militarisering. Demokratikritiken hänvisar i detta sammanhang inte till tillvägagångssätt, utan till principer som berör beslutsfattande. Det ingick i konservatismens idé att anse den egna agendan som fosterländsk och på så vis opolitisk.²⁹ De som omfattade denna övertygelse har också betecknats med hjälp av begreppet nationella högern (*kansallisoikeisto*).³⁰

Det har påståtts att alla konservativa genom tiderna har ansett att förändringar måste ske gradvis och att de är en produkt av nödvändigheten snarare än av ideologi.³¹ Det har också hävdats att konservatismen skiljer sig från de andra politiska ideologierna genom att ingen konservativ tänkare någonsin beskrivit en konservativ utopi.³² Båda karakteriseringarna är problematiska. De konservativa kom oftast från överklassen och hade en självklar tillgång till samhällets ledarpositioner, vilket verkar ha minskat behovet av utopier. En del forskare har ansett att de konservativa hyste en ovilja mot abstrakta, i detta sammanhang ”opraktiska” och ”verklighetsfrämmande” tankar, men samtidigt har andra kommit till motsatta slutsatser.³³ För att kopplingen mellan demokratikritiken och utbildningspolitiken ska kunna beskrivas på ett trovärdigt sätt måste de samtida aktörernas självbilder granskas

28. Aamulehti 7.5.1934, orig. ”hempeä liberalismi”.

29. Laamanen & Okkonen, ’Kansallisoikeistolainen itseymmärrys’, s. 187.

30. Ibid. Med samma begrepp har motståndarna till Frankrikes folkfront beskrivits, se t.ex. Olle Svenning, *Älskar ni mig? Om Léon Blum* (Stockholm 2021), s. 114.

31. D. W. Dean, ’Conservatism and the national education system 1922–40’, *Journal of Contemporary History* (1971:2), s. 154.

32. Samuel P. Huntington, ’Conservatism as an ideology’, *The American Political Science Review* (1957:2), s. 457–458.

33. Okkonen, *Den konservativa kontinuiteten*, s. 92.

kritiskt.³⁴ Utbildningspolitiken utgör därför en viktig sfär i en granskning av konservatismens innehåll.

Under den tid som denna uppsats berör använde de som debatterade enhetsskolan själva begreppen ”demokratisk skola” och ”demokratisering av skolor” – som antingen ett önskvärt eller förkastligt mål. I det gamla samhället, före den allmänna och lika rösträtten, hade alla mer eller mindre levt av sina privata resurser, vilket återspeglades starkt hos eleverna vid läroverken. Föräldrar hade möjlighet att ansöka om en avgiftsfri elevplats eller sänkta terminsavgifter från kommunernas fattigvårdsnämnder, men av olika anledningar var det få som utnyttjade möjligheten.³⁵ Dessutom utgick enhetsskolans förespråkare från en annan grundtanke, som gick ut på att möjligheterna till utbildning skulle vara likvärdiga för alla oberoende av familjebakgrund – endast på så sätt skulle individen befrias från samhällsstrukturer som upprätthöll ojämlikhet.³⁶

Den finländska enhetsskolans genombrott

Det är redan känt att det skolsystem som det mellankrigstida Finlands konservativa kretsar betraktade som idealt var elitistiskt och förenligt med de etablerade sociala hierarkierna samt de antisocialistiska värderingar som de vitas seger i kriget 1918 hade stärkt. Överallt i Europa ifrågasattes dock de traditionella regimernas värderingar genom demokratins avancemang, vilket bidrog till att de samhällsbevarande konservativa krafterna radikaliserades.³⁷ De liberalt sinnade, moderata borgarna var däremot flexibla vad beträffade samarbete med vänstern och de förnyelser som inskränkte egendomsskyddet. I Finland frångick liberalerna ”frihetskrigets” förpliktande arv, det vill säga den kategoriska kampen mot de röda.³⁸

34. A. R. Louch, 'History as narrative', *History and Theory* (1969:1), s. 54.

35. *Helsingin Sanomat* 10.1.1936.

36. Ville Okkonen, *Peruskoulua vastaan. Yksityiskoulu ja yhteiskuntajärjestys 1968–1975* (Turku 2016).

37. Okkonen & Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus*, s. 21; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 187–189; Ville Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', Tapio Nykänen, Johan-Eerik Kukko & Petri Koikkalainen (toim.), *Tottelematon kansa* (Helsinki 2023); Östberg, *Folk i rörelse*, s. 152, 155.

38. Okkonen & Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus*, s. 17; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 192; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen'.

Mellankrigstiden var politiskt turbulent i hela Europa, inte minst genom att demokratins segertåg och den kommunistiska stormakten Sovjetunionens existens väckte en passionerad högerinriktad motreaktion. Tiden präglades av en kamp mellan republikanism och fåmannavälde. Skolsystemet var ett centralt område där trycket från demokratin blev synligt. I Finland blev frågan aktuell under 1920- och 1930-talen, då högern var splittrad i sina åsikter och tanken på enhetsskolreformer anhängiggjordes. Förespråkarna för enhetsskolan ansågs företräda demokratins och de politiska rättigheternas frammarsch.³⁹ Många unga bildade runtom i Europa blev anhängare av vänstern, samtidigt som nazismen och fascismen spreds. Folkfrontsregeringarna i Frankrike och Spanien försökte sätta i gång stora utbildningsreformer, vilket inspirerade högern till motstånd.⁴⁰ Överallt fruktade de konservativa revolution och ansåg att det republikanska systemet förhöll sig för mjukt till kommunismen.⁴¹ Därför ville de konservativa bland annat försvaga den politiska arbetarrörelsen och begränsa rösträtten genom att koppla den till förmågan att betala skatt.⁴²

I Sverige ledde den socialdemokratiska skolpolitikern och folkskolläraren Värner Rydén på 1920-talet en skolkommision som i ett betänkande 1927 föreslog en sexårig bottenskola, vilket de finländska och svenska konservativa förfasade sig över. Man kritiserade betänkandet för att ha utarbetats i en anda av demokrati, utan hänsyn till riktiga experter.⁴³ När ett motsvarande förslag förbereddes och presenterades i Finland på 1920-talet hävdade kritiker att det visade hur demokratin löste komplexa frågor med slagord.⁴⁴ Ur de finländska konservativas synvinkel var kritiken mot det gamla utbildningsväsendet en form av

---

39. Eevert Laine, 'Uudistuksia Saksan oppikoulun alalla', *Suomen kasvatustieteiden aikakauskirja* (1926:7-8), s. 201.

40. Martin S. Alexander & Helen Graham, 'Introduction', Martin S. Alexander & Helen Graham (eds.), *The French and Spanish Popular Fronts. Comparative Perspectives* (Cambridge 1989), s. 3-4.

41. Joel Colton, 'The formation of the French Popular Front, 1934-6', Martin S. Alexander & Helen Graham (eds.), *The French and Spanish Popular Fronts. Comparative Perspectives* (Cambridge 1989), s. 19; Okkonen & Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus*, s. 20; *Uusi Suomi* 25.11.1925.

42. Okkonen & Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus*, s. 16-17; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', s. 50-53.

43. 'Suuri koulu-uudistus Ruotsissa', *Opettajain lehti* (1919:8).

44. *Karjala* 7.12.1926, redaktionellt bidrag.

kulturfientlighet.⁴⁵ De oroade sig för att förenhetligandet av hela skolväsendet skulle förstöra det ”hederliga” samhället, med motiveringen att demokratin föraktar de begåvade och föredrar medelmåttighet.⁴⁶ De liberala i sin tur visade barmhärtighet gentemot de ”undertryckta” röda och polemiserade mot de konservativa.⁴⁷

Debatten om demokrati var sammankopplad med skoldebatten, eftersom de ansågs förutsätta varandra. Med demokrati avsågs i sammanhanget vars och ens tillgång till utbildning, med andra ord att allas lika möjligheter borde garanteras i en demokrati.⁴⁸ En förändring av det existerande finländska skolsystemet blev aktuell 1919, då regeringen tillsatte en kommitté som skulle utarbeta en plan för att förlänga den allmänna folkskolan. Ärendet gick slutligen vidare till lagberedning, men fick inte riksdagens godkännande. År 1927 tillsatte den socialdemokratiska minoritetsregeringen en ny kommitté med samma mål. Denna anammade även nya, internationellt spridda progressiva begrepp såsom ”den nya skolan”, ”nyskolerörelsen” och ”reformpedagogiken”, vilka syftade på en pedagogiskt enhetlig och längre folkskola där undervisningen var frisinnad, demokratisk och fredlig. Idén hade spridit sig från liberala och socialistiska kretsar i Förenta staterna, Sverige och Österrike.⁴⁹

I Finland anammades de nya begreppen först i marginalerna, alltså bland enskilda, frisinnade och socialt medvetna borgerliga lärare samt inom arbetarrörelsen. ”Men ute i Europa – för att ej tala om Amerika – vinner den nya skolan för varje dag ny terräng”, konstaterade en skribent 1925 i tidskriften *Yksityiskoulu*.⁵⁰ De finländska reformanhängarna noterade att enhetsskolan höll på att segra i en del andra länder.⁵¹ Redan i början av 1900-talet hade flera finländska tidningar nämnt att skolan i Norden och Förenta staterna uppvisade en demokratiseringstendens.⁵²

45. *Karjala* 13.10.1908.

46. *Karjala* 14.5.1922, redaktionellt bidrag.

47. ’Uuden Suomen koulu’, *Opettajain lehti* (1918:22/23/24/25); ’Taantumus pyrkimässä kansanopetusalalle’, *Opettajain lehti* (1918:25).

48. V. W-ta, ’Kansakoulu taas hyökkäysten kohteena’, *Opettajain lehti* (1926:22).

49. ’Det österrikiska skolväsendet och skolreformrörelsen’, *Tidskrift för folkskolan* (1928:28); ’Daltonplanen och läsordningen enligt den ”nya skolan”’, *Suomen kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirja* (1930:1–2).

50. Magnus Hagelstam, ’Barnet och badvattnet’, *Yksityiskoulu* (1925:7).

51. *Kansakoulun lehti* 1.10.1908.

52. Tendensen i Norden berördes bland annat i de socialistiska tidningarna *Työmies* (22.5.1903) och *Kansan Lehti* (19.5.1903), medan utvecklingen i Förenta staterna togs upp i *Uusi Suometar* (18.10.1913).

Man lyfte även fram Tyskland, där den omstridda idén om jämlikhet inom undervisningen främst stöddes av demokratin försvarare.⁵³ Den vänsterinriktade kommittén som tillsattes 1927 inspirerades av jämlikhetsidéer och föreslog ett statligt enhetsskolesystem, som så småningom skulle etableras i hela landet. De konservativa ansåg förslaget som kommunistiskt⁵⁴ och hävdade att ett sådant system skulle förväxla pedagogiska mål med samhällsliga, det vill säga sakliga mål med politiska.⁵⁵

Antalet vänstersinnade lärare var litet i Finland på 1920-talet, vilket förklaras av den historiska eftersattheten, det vill säga av att staten, jämfört med många andra europeiska länder, inte hade satsat på utvidgningen av utbildning. Inbördeskrigets efterverkningar syntes i sin tur i att arbetarrörelsen knappt hade någon legitimitet alls inom det officiella skolsystemet. Därmed var det de liberala som i första hand utgjorde den grupp inom lärarkåren som ställde sig kritiskt till det gamla, auktoritära skolsystemet och militariseringen av skoluppföstran. Man bör komma ihåg att de konservativa på 1930-talet försökte stämpla frisinnade borgare som kommunistympatisörer. Denna tendens stärktes under Lapporörelsens tid, vilket förmodligen höjde tröskeln för många att kritisera organisationer som associerades med det vita Finland. Lärare som misstänktes vara vänsterorienterade trakasserades och hotades ibland med våld.⁵⁶

Nationalismens och militarismens framfart i Europa delade lärarna i två läger. På många håll i Europa hade demokratiska samhällssystem undergrävts av extremhögern och de konservativa. Styrelseledamoten av Finlands antimilitaristiska förbund, professorn Gunnar Landtmann, kritiserade 1938 de konservativa skolpolitikerna för att förakta demokratin på ett möte som Nordiska Lärares Fredsförbund höll. Vid mötet föreläste magister Gunnar Pensar under rubriken ”skolan och demokrati” och framhöll att skolan spelade en viktig roll för samhällets demokratisering: ”Den starka motviljan gentemot demokratin i vår tid beror på att de privilegierade klasserna märka, att deras privi-

---

53. Emerik Olsoni, 'Saksan yhtenäiskoululiike', *Tidskrift utgiven av pedagogiska föreningen i Finland* (1920:7-8).

54. Emerik Olsoni, 'Valtion opetusmenot', *Valvoja-Aika* (1934:3).

55. R. S., 'Ett märkligt tidskifte i norskt skolliv', *Suomen kasvatustopillinen aikakauskirja* (1929:7-8).

56. Okkonen, *Den konservativa kontinuiteten*, s. 71-72.

legier hotas av majoritetsvälde.⁵⁷ Försvagandet av de lägre samhällsgruppernas möjligheter till utbildning var nyckeln till de konservativas utbildningspolitik.⁵⁸ Enligt Finlands lärarförbund riktades dessa åtgärder främst mot den fattiga småbrukarbefolkningen.⁵⁹ Chefredaktören för Samlingspartiets huvudorgan *Uusi Suomi* hävdade 1931 att en förkortad folkskola skulle minska på statens och kommunernas utgifter och frigöra elever ”för aktiviteter som tryggar hushållets försörjning”.⁶⁰

Tanken att begränsa grundutbildningen skilde sig drastiskt från idén om utbildningens demokratisering. Entusiasmen för enhetsskolan kopplades till en allmän demokratiseringssträvan, som ursprungligen uppstod som ett liberalt mål under andra hälften av 1800-talet men vars starkaste stöd kom från arbetarhåll. I takt med fascismens frammarsch inskränktes utrymmet för de nya demokrativänliga utbildningsidéerna.⁶¹ Dessa hade blivit särskilt synliga vid ett internationellt lärarmöte i Wien 1927, där de nya och gamla synerna, enligt en finländsk deltagare, kraftigt bröts mot varandra. Mötet hade visat att skolans demokratisering inte längre bara var en form av protest, utan en konkret förnyelseinriktning värd att ta i beaktande.⁶²

Under dessa internationella möten uppstod tanken att kapitalismen och kommunismen skulle kunna lära av varandra, som en finländsk deltagare noterade 1929.⁶³ Det skrevs även att ”nyskoleidealismen” sträckte sig från bolsjevikerna till liberaler och att den centrala sammanbindande organisationen bakom idén var det pacifistiska och humanistiska förbundet The New Education Fellowship, grundat under första världskriget med filosofen John Dewey som en viktig medverkande.⁶⁴ När förbundet arrangerade en nordisk nyskolekongress i Finland 1938 var temat idén om demokratisk fostran.⁶⁵ En finländsk deltagare skrev att

57. *Kaskö Tidning* 10.8.1938.

58. Okkonen, *Ensimmäisen tasavallan*, s. 21–23; Laamanen & Okkonen, ’Kansallisoikeistolainen itseymmärrys’, s. 199; *Karjala* 13.9.1931, redaktionellt bidrag; *Karjala* 30.9.1933.

59. ’Suomen Opettajayhdistyksen 40. vuosikokouksen julkilausuma supistetun kansakoulun yleistämistä’, *Opettajain lehti* (1933:25).

60. *Uusi Suomi* 18.3.1931, redaktionellt bidrag.

61. Sven G. Segerstråle, ’Nyskolekongressen i Lillehammer’, *Yksityiskoulu* (1933:6–7).

62. Laurin Zilliacus, ’Återblick på pedagogiska kongressen i Locarno’, *Yksityiskoulu* (1927:6).

63. E. A. Saarimaa, ’Yhtä ja toista Geneve’in kansainvälisestä pedagogisesta kongressista’, *Yksityiskoulu* (1929:8).

64. Rolf Lagerborg, ’Är nyskole-idealismen förgräplig politik?’, *Granskaren* (1938:7–8);

Gunnar Stadius, ’Rolf Lagerborg och nyskolerörelsen’, *Granskaren* (1938:9).

65. Magnus Hagelstam, ’Den tredje nordiska nyskolekongressen’, *Skola och hem* (1938:3).

förbundet tyvärr även användes för ”olämplig” kritik mot nationalsozialismen.⁶⁶ Det antyddes även att förbundet hade större stöd i Sverige än i Finland, i synnerhet bland folkskolelärarna.⁶⁷ De nordiska lärarmötena hade länge varit en viktig kanal för utvecklandet och främjandet av bottenkoletanken.⁶⁸

Trots att det inte fanns någon enhetlig, vedertagen definition av vad utbildningens demokratisering innebar, förverkligades tanken stegvis i Förenta staterna och Europa utifrån den gemensamma utgångspunkten att skolsystemet skulle breddas. Demokratisk fostran handlade dock inte enbart om att människor skulle lära sig att leva i ett statligt system, till exempel formas till dess undersåtar eller tjänare, utan tanken var att de också skulle lära sig att förhålla sig kritiskt till systemet.⁶⁹ Enkelt uttryckt ansågs demokratisk utbildning innebära en utbildning för demokrati.⁷⁰ Den konservativa fronten kunde dock omöjligt acceptera en sådan kritisk pedagogisk utgångspunkt. De konservativa klassade sig i ståndssamhällets anda som en elitkår ovanför politikens sfär som innehade de nödvändiga kvaliteterna för att leda staten.⁷¹ De förväntade sig lydnad mot den samhällsordning som den vita segern i kriget 1918 ansågs ha beseglat. De välbärgade, som vuxit upp i ståndssamhället, ansåg att ”pöbelns” lagstiftningsmakt hotade det gamla samhället och var ett tecken på avundsjuka gentemot mot de rika och ”ansvarsfulla”. Enligt den självbild de konservativa skapat var det de som företrädde det nationella intresset och sakkunskapen.⁷² Det var utifrån denna grund som kritik riktades mot den politik som strävade efter att göra utbildningen till varje medborgares rätt.

---

66. Jaakko Korpikallio, 'Uuden kasvatuksen maailmankatsomus', *Kasvatus ja koulu. Kasvatustieteellinen aikakauskirja* (1938:5).

67. *Hufvudstadsbladet* 11.8.1931; *Svenska Dagbladet* 5.8.1935.

68. Joakim Landahl, 'Det nordiska skolmötet som utbildningspolitisk arena (1870–1970)', *Utbildning & Demokrati* (2015:3).

69. Stefan Gosepath, 'Educational justice and democratic education', Julian Culp (ed.), *The Cambridge Handbook of Democratic Education* (Cambridge 2023), s. 264.

70. Julian Culp, Johannes Drerup & Douglas Yacek, 'What is democratic education and why should we care?', Julian Culp (ed.), *The Cambridge Handbook of Democratic Education* (Cambridge 2023), s. 4.

71. Okkonen & Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus*, s. 20–21; Okkonen, *Ensimmäisen tasavallan*, s. 22–23.

72. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 188–189; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', s. 50–51.

Argumentation mot utbildningens jämlikhet

Att de konservativa ställde sig kritiskt till att utvidga utbildningsmöjligheterna stod klart genast efter att Finland hade blivit självständigt. I tidskriften *Koti* uttryckte sig ledamoten i 1919 års skolkommitté, R. Krogerus, kritiskt till att arbetarklassföräldrar försökte ge sina barn möjlighet till högre studier. Enligt honom borde samhället i stället rikta resurserna till de mest begåvade: ”Det är säkert samhälleligt nyttigare att utbilda ett fåtal begåvade än att etablera och upprätthålla en dyr institution som erbjuder en möjlighet för de inkompetenta som då slösar tid och pengar för ingenting.” I samma tidskrift karakteriserades breddandet av utbildningen som slöseri, eftersom detta skulle göra det svårare för de begåvade att avancera till ledande poster i samhället.⁷³

År 1919 grundade privatskollärarna och -ägarsammanslutningarna tidskriften *Yksityiskoulu – Privatskolan* för att bevaka de privata skolornas intressen. Tidskriften representerade lärarnas och ägarnas syn på utbildningspolitiken och förhöll sig kritiskt till förespråkarna för bottenskolan och skolsystemets utvidgning.⁷⁴ Man framhöll att det var omotiverat att inrätta nya, eventuellt olönsamma skolor, i stället för att finansiera de befintliga skolorna. En ökad statlig finansiering ansågs nämligen förstärka statens kontroll och medföra restriktioner, såsom krav på lärarnas behörighet, undervisningsformer, lokaler och undervisningsinnehåll.⁷⁵ Statsbidraget framstod på så sätt som ett verktyg för att få skolorna att följa de allmänna läroplanerna på bekostnad av friheten.⁷⁶ Skolstyrelsens överdirektör, den liberalt sinnade Oskari Mantere, förespråkade däremot de privata läroverkens förstatligande.⁷⁷

Frågan om utbildningens utvidgande var från början kontroversiell och åsikterna speglade olika syner på klassamhället. De konservativa

73. R. Krogerus, 'Lahjakas mutta köyhä lapsi', *Koti. Kotikasvatussyhdistyksen äänenkannattaja* (1929:10). ”Sillä totisesti on yhteiskunnalliselta kannalta katsoen edullisempää kouluttaa muutamia kyvykkäitä kuin perustaa ja ylläpitää kallista laitosta, joka tarjoaa tilaisuuden suorastaan kyyttömille tuhata aikaa ja varoja aivan turhaan.”

74. Jalmari Jaakkola, 'Nykyhetken koulutuspoliittisista kysymyksistä', *Yksityiskoulu* (1919:1–3).

75. K. Kivialho, 'Uusien yksityiskoulujen perustamisesta tätä nykyä ja valtion suhtautumisesta siihen', *Yksityiskoulu* (1920:4–5).

76. Magnus Hagelstam, 'Privatskolans fri- och rättigheter eller Landsfaderliga omsorger', *Yksityiskoulu* (1924:2).

77. Skolöverstyrelsens förslag, Baserat på protokoll från mötet i skolöverstyrelsens läroverksavdelning 3.3.1924. Om mötet, se *Karjala* 18.3.1924.

framställde tidvis idén som vacker, om än orealistisk. I en ledare i *Wiborgs Nyheter* den 15 juni 1927 hänvisades det just i denna ton till faran med ”ett lärt proletariat”.⁷⁸ Trots kritiken stödde lärarkåren en del av de genomgripande förändringarna av skolsystemet som planerades. Redan i slutet av 1919 publicerade *Opettajain Lehti* en artikel som förespråkade folkskolans starkare anknytning till läroverket. Enligt skribenten var rädslan för ett lärt proletariat obefogad och huvudmålet med bottenskolreformen borde vara att skjuta upp skolvelet till senare samt att minska de klyftor i samhället som var en följd av inbördeskriget.⁷⁹ Den frisinna rektorn B. Estlander konstaterade att skolorna representerade en antidemokratisk anda trots att Finland var en demokrati.⁸⁰ Han kritiserade också elevernas deltagande i det vita Finlands militaristiska organisationer.⁸¹

Initiativen för att demokratisera utbildningen skrämde de konservativa. Redan 1923 framhöll arbetsgivarnas språkrör *Suomen Teollisuus – Finlands Industri* att antalet utbildade fattiga hade vuxit ”sedan det blivit allt vanligare att också arbetarna sätter sina barn i lärdoms skolor”. Enligt texten förelåg en allvarlig risk för att en allt större andel av åldersklasserna skulle söka sig till högre utbildning, vilket skulle ge upphov till ett omåttligt utbud av ”allmänbildad, icke fackutbildad arbetskraft”.⁸² I samma anda varnades i en ledare i *Wasabladet* den 27 februari 1925 för att folkskolans utvidgning redan hade skapat ett lärt proletariat ”även hos oss [...] liksom den tidigare varit det i övriga skandinaviska länder”. Samma kamp pågick i Sverige där de konservativa oroade sig för att vänsterns politik innebar ”ett fullständigt genomförande av folkskolan såsom grundskolan”.⁸³

Läroverksläraren och högerpolitikern Hilja Riipinen kritiserade närmandet av folkskolan och läroverket till varandra, det vill säga upplösningen av det samhällsklassbaserade skolsystemet. Hon hävdade att ”barnen är det bästa som det finländska folket har” och att det rentav skulle ”vara ett brott mot Finlands barn” att förlänga den gemensamma skolan. Sin ståndpunkt motiverade hon med sin egen kärlek till folk-

---

78. *Wiborgs Nyheter* 15.6.1927, redaktionellt bidrag.

79. P. A. S., ’Pohjakoulukysymys’, *Opettajain lehti* (1919:11).

80. B. Estlander, ’Erikoisuuntaiset oppikoulut’, *Yksityiskoulu* (1921:5).

81. B. Estlander, ’Ungdomen och politiken’, *Jul-Lottan* (1927).

82. ’Våra skolförhållanden och det praktiska livets krav’, *Suomen Teollisuus* (1925:3).

83. *Svenska Dagbladet* 27.8.1928.

skolan.⁸⁴ Ställningstagandet påminner om att samtida uttryck för åsikter endast kan förstås genom att beakta det bredare sammanhang de framförs i.⁸⁵ Forskare som förhållit sig okritiskt till källorna har ofta tolkat sådana oklara formuleringar som Riipinen använde sig av som uppriktiga belägg för de konservativas osjälviskhet.

Ur de konservativas synvinkel var demokratin på många plan ett föraktligt system, ett fikonlöv för ”pöbelväldet”.⁸⁶ Historikern Jaakko Forsman hävdade 1926, i likhet med många högersinnade skolpolitiker, att demokratin oundvikligen ledde till en menlig harmonisering av samhällslivet. Även han hänvisade till den i samtiden omdebatterade enhetsskolan, vars idé enligt honom härstammade från samma socialistisk-kommunistiska idévärld som idén om åtta timmars arbetsdag.⁸⁷ Debatten i Finland påminde om den i Sverige även i detta avseende. De konservativa betonade att bottenskolan inte handlade om att driva barnens intressen, utan om ren politisk fanatism.⁸⁸ I Sverige såg de konservativa en längre bottenskola som ett politiskt krav, framfört i demokratins namn. Men det var bara genom en kortare bottenskola och skolhuvudmännens frihet som ”landets ungdom” skulle få ”sina intressen skyddade”.⁸⁹ Detta syftade på offentliga medel för skolor, men frihet från de föreskrifter som staten och kommunerna fastställde, särskilt sådana som kunde vara präglade av en felaktig politisk inriktning.

Dessa exempel belyser konservatismens mål att försvara det klassbaserade systemet med hänvisning till ”tingens naturliga ordning”, vilket i praktiken innebar att deras egen politiska ideologi ansågs motsvara fakta. Förespråkarna för den andra riktningen, det vill säga de som försökte avskaffa läroverkens särställning, kallades däremot för ”radikala bottenskoleivrare”.⁹⁰ På motsvarande sätt som i Sverige kritiserades ”enhetsskoleivrarna” i *Uusi Suomi* för oansvarig användning av ordet demokrati.⁹¹ Tonen i diskussionen var antingen fördömande

84. *Uusi Suomi* 28.4.1926.

85. C. Behan McCullagh, 'The truth of historical narratives', *History and Theory* 26 (1987:4), s. 42.

86. *Karjala* 9.10.1923.

87. Jaakko Forsman, 'Ideologia ja politiikka', *Valvoja-Aika* (1926:7-8), s. 249-260.

88. *Svenska Dagbladet* 14.7.1933.

89. *Svenska Dagbladet* 3.7.1927, redaktionellt bidrag.

90. *Svenska Dagbladet* 18.8.1926.

91. *Uusi Suomi* 11.2.1939.

eller hänfull;⁹² endast de konservativa gycklade med att enhetsskolan ansågs främja demokrati.⁹³ Vänstern å sin sida betonade att den sexåriga bottensskolan var ”identisk” med demokratin.⁹⁴ Men när de konservativa ville hålla demokrati och utbildningen isär⁹⁵ var det inte egentligen en teoretisk fråga, utan ett tryck som hotade att försvaga de konservativas intressen.

De konservativa, på båda sidor om Bottniska viken, konstaterade att läroverket redan var demokratiskt och att de bottenskolevänliga politikerna därför missbrukade ordet demokrati. De förde fram att folkvälde ”inte är det ovillkorligen sista ordet inom alla lifsformer, samt att det framförallt inte alltid är sagdt, att just det till skenet och namnet mest folkliga i längden ger de för menighetens intressen mest gagnande resultaten”.⁹⁶ Exakt samma argumentation hade använts för att bromsa den statliga demokratiseringens utveckling.⁹⁷ Sådana demokratikritiska ställningstaganden fick ännu hetsigare former på 1920- och 1930-talen när demokratiseringen framskred och expertmakten blev politiskt mångsidigare. De konservativa tenderade att se motståndarna som obehövade demagoger⁹⁸ och menade att enhetsskolan endast byggde på samhällliga mål, inte pedagogiska.⁹⁹ Man kan fråga sig om de konservativa själva trodde på att ”[s]kolfrågorna måste prövas sådana de äro, som fackliga frågor, ej politiska spörsmål”.¹⁰⁰ De konservativa hade också använt expertmakt mot vänsterns parlamentariska politik.¹⁰¹ Av historiska skäl var arbetarrörelsen underrepresenterad inom expertinstitutioner. I Frankrike gynnade en sådan situation den auktoritära högern som var emot folkfrontsregeringens politik, vars mål var en breddning av utbildningen och en förlängning av den obli-

---

92. *Uusi Suomi* 11.2.1939.

93. *Uusi Suomi* 23.10.1938.

94. *Aftonbladet* 4.5.1927, redaktionellt bidrag.

95. *Aamulehti* 25.10.1938, redaktionellt bidrag; *Uusi Suomi* 5.5.1939.

96. *Svenska Dagbladet* 12.9.1912, redaktionellt bidrag.

97. Ville Okkonen & Tiina Lintunen, *Valpon valvomat. Eduskuntaryhmä kuutosten tapaus* (Helsinki 2023), s. 26; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', s. 47–50; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 188–190.

98. *Aamulehti* 25.10.1938, redaktionellt bidrag.

99. *Uusi Suomi* 10.11.1938.

100. *Svenska Dagbladet* 12.9.1912, redaktionellt bidrag.

101. Okkonen, 'Saavutettujen oikeuksien suoja ja omistusoikeusdoktriini vuoden 1919 hallitusmuodon jälkeen', s. 27.

gatoriska skolan.¹⁰² Även i den finländska debatten försökte de konservativa dra nytta av sina administrativa och akademiska positioner.¹⁰³

Privata skolors hotade frihet

De finländska socialdemokraterna såg upp till strävan efter en allmän bottenkola i Sverige.¹⁰⁴ Under 1920-talet vann demokratiska uppfostningsidéer popularitet också i Förenta staterna och Europa. Riksdagsledamoten Julius Ailio (Sdp) hade redan 1924 betonat att Finland borde lära mer av Förenta staterna, där enhetsskolan avancerade.¹⁰⁵ Som utbildningsminister betonade Ailio kopplingen mellan läroverk och folkskolor samt tillsatte 1927 en kommitté vars centrala uppgift var att utjäma utbildnings- och vidareutbildningsmöjligheterna mellan samhällsklasserna.¹⁰⁶ Enligt Ailio hade otillräcklig statlig finansiering lett till att en stor mängd okvalificerade lärare arbetade i privata skolor.¹⁰⁷ De konservativa däremot ansåg Ailio som en förkastlig person eftersom han var ateist.¹⁰⁸ De påminde även om att Sveriges läroverkslärare tydligt hade motsatt sig bottenkolan – och att förnyelsen också där endast förespråkades av socialister med hänvisningar till demokrati.¹⁰⁹

Ledaren i samlingspartistiska *Uusi Suomi* betonade den 5 februari 1933 att diskussionen om bottenkolan präglades av fanatism och ett huvudlöst ropande, lånat från främmande länder. Skribenten påminde att det var SDP:s minoritetsregering som hade satt i gång förnyelsearbetet. Skolkommitténs ledamöter påstods vara inkompetenta och pekade på Sveriges skolsystem som ett oroande exempel.¹¹⁰ Kommitténs ordförande Oskari Mantere uppfattade däremot utvecklingen i Sverige som en angelägen förebild – i synnerhet vad gällde läroverkets och folkskolans tydligare sammankoppling.¹¹¹

102. Kevin Passmore, *The Right in France from the Third Republic to Vichy* (Oxford 2012); Svenning, *Älskar ni mig*, s. 108.

103. Ville Okkonen, 'Kaavailut kansakoulunopettajainkoulutuksen sisäaänoton poliittisista rajauksista ja vasemmistolaisten opettajien valvonta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa', *Historiallinen Aikakauskirja* (2023:2).

104. *Suomen Sosialidemokraatti* 5.2.1930, redaktionellt bidrag.

105. Riksdagens plenumprotokoll 10.12.1924, Julius Ailio (SDP), s. 1563–1565.

106. *Suomen Sosialidemokraatti* 22.6.1927; *Hufvudstadsbladet* 15.5.1939.

107. Rd, pr, 10.12.1924, Julius Ailio (SDP), s. 1563–1565.

108. *Vaasa* 16.2.1926.

109. *Karjala* 22.8.1926.

110. *Uusi Suomi* 5.2.1933.

111. Föredrag av Oskari Mantere, publicerat i *Karjala* 13.6.1939.

Bland de konservativa oroade sig många över att Sverige var på väg mot enhetsskolan med socialisternas och kommunisternas röster, utan saklig prövning.¹¹² Magnus Hagelstam observerade att ”opinionen bland Sveriges pedagoger avancerat betydligt längre åt vänster än vad fallet är inom Finlands lärarkår”.¹¹³ I båda länderna var situationen likadan, med tillägget att inbördeskriget skärpt de finländska konservativas attityder. Lektorn Einar Pontán, som noggrant följt den nordiska skolutvecklingen, konstaterade dock att till och med den svenska enhetsskolan stöddes främst av vänstern och folkskollärarna.¹¹⁴

Genom bottensskolan, det vill säga genom att utvidga utbildningsmöjligheterna, ville vänstern och socialt medvetna borgerliga avskaffa klassamhällets orättvisa strukturer och möjliggöra en frigörelse från 1918 års tragiska skugga. Tanken var att en gemensam skola för alla samhällsklasser skulle skapa samförstånd. Den liberala skolrådgivaren Gunnar Sarva konstaterade vid lärarmötet den 1 april 1927 att bottensskolan skulle gynna nationell enighet och förbättra de fattigas utbildningsmöjligheter: ”Ju senare kan det bestämmas om vem som kommer att fortsätta” till högre utbildning ”desto större är chanserna för framgång”. Enligt honom var det omöjligt att uppskatta elevernas verkliga förmågor och tendenser vid 11–12 års ålder, varför skolvälet borde skjutas upp. Frågan splittrade lärarna – och åsikterna följde i stort sett var och ens skilda, motstridiga visioner om det ideala samhället. Enligt *Yksityiskoulu* utgjorde enhetsskolanhängarna bara en minoritet.¹¹⁵

Hur nationell enighet eftersträvades efter inbördeskriget har diskuterats i årtionden. Denna uppsats stöder tolkningen att de konservativa ville ena nationen med hjälp av ordningsmakten allena.¹¹⁶ Doktorn och skyddskårsofficeren H. A. Karsten klagade över att ”reformivrarna önskade enhetlighet mellan folkklasserna och ville nivellering i stället för specialisering med det resultatet, att man ville draga ned den högre klassen utan att kunna höja den lägre”. Karsten uppmuntrade lärarna

---

112. *Aamulehti* 23.6.1927.

113. Magnus Hagelstam, 'Strövtåg i Sveriges läroverksstadga', *Yksityiskoulu* (1931:1–2).

114. Einar Pontan, 'Den svenska riksdagens beslut i skolfrågan', *Suomen kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirja – Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* (1927:7–8).

115. Jenny af Forselles, 'Folkskolan som bottenskola', *Yksityiskoulu* (1928:1–2).

116. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 190; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', s. 63.

att aktivera sig mot skolreformen. I samma anda betonade Samlingspartiets före detta riksdagsledamot, filosofiedoktorn Jenny af Forselles, att de två befintliga skolvärldarna, folkskolan och läroverket, var för olika för att förenas.¹¹⁷ Enligt denna argumentering ansågs även inrättandet av nya skolor i avlägsna trakter onödigt.¹¹⁸

Skyldigheten att följa de allmänna läroplanerna hotade enligt de konservativa privatskolornas frihet. På så vis stod demokratin och det privata ägandet i ett motsatsförhållande till varandra. De konservativa ansåg att socialdemokraterna sedan länge försvagat staten med en rad ohållbara reformer.¹¹⁹ Vicehäradshövdingen Göran Leopold hävdade 1923 i *Defensor legis* att ”den ryska smittan, en alltför våldsamt ståndscirkulation och det demokratiska genombrottet av år 1917” redan hade ”sänkt tjänstemannakårens moraliska nivå”.¹²⁰ Utvidgningen av utbildningen för de lägre samhällsklasserna ansågs riskera samhället på ett grundläggande sätt. Demokratins principer delade åsikter allestädes i Europa. De konservativa stödde inte heller demokratin eller idén om meritokrati; deras ideal innebar en tydlig oföränderlig plats för var och en.

I ett demokratiskt system förverkligas medborgarnas suveränitet genom att de utnyttjar sina rättigheter; utbildningen kan anses som ett viktigt redskap för att uppnå detta mål. I ett demokratiskt system erbjuder staten därför universell tillgång till utbildning. De konservativa å sin sida hade omfattat en elitistisk beslutsteori enligt vilken de flesta var oförmögna att åta sig de gemensamma angelägenheterna. Demokratins genombrott hade mångfaldigt väljarkåren. Fram till 1928 förutsatte den statliga rösträtten betalande av inkomst- och förmögenhetsskatt eller ett av myndigheterna utfärdat intyg om medellöshet. De konservativa protesterade mot förändringen och definierade ägande och social status som ett kriterium för politiskt medborgarskap.¹²¹ Utifrån detta

117. 'Protokoll fört vid sjunde allmänna privatskollärarmötet', *Yksityiskoulu* (1927:3–4).

118. Ibid.

119. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 187, 189; Okkonen, 'Saavutettujen oikeuksien suoja ja omistusoikeusdoktriini vuoden 1919 hallitusmuodon jälkeen', s. 14, 16, 18; Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', s. 49–51.

120. Göran Leopold, 'Några anmärkningar i anledning av förslag till ny strafflag II och III', *Defensor legis. Suomen asianajajaliiton äänenkannattaja* (1923:12).

121. Okkonen, 'Konservatiivit ja poliittisten oikeuksien supistaminen', s. 50; Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 190.

blir det förstäeligt att konservativa inte värderade en sådan utbildningsfilosofi där individers förmågor prövades under så neutrala och jämlika förhållanden som möjligt. Var och ens samhällsställning var redan ett bevis på deras förmågor – eller bristen på dem. De konservativa definierade demokratin och enhetsskolan som hot och ansåg att endast en liten, rättsinnad del av folket var rustad för politisk delaktighet.¹²²

Ur de konservativas synvinkel representerade det gamla ståndssamhället tingens naturliga ordning, till skillnad från vänsterns och de liberalas konstgjorda mål och övertygelser. Den nationella högern var övertygad om att demokratin så småningom skulle äventyra de fosterländska, runebergskt-topelianska idealen.¹²³ Denna övertygelse gjorde sig gällande i kampen om skolutbildningens förhållande till det vita Finlands militaristiska organisationer. De konservativa konstaterade att man med organisationerna kunde förbättra de ungas attityder till försvaret.¹²⁴ Organisationerna ansågs även viktiga i kampen mot marxismen.¹²⁵ Trots att den nationella högern betonade nationen och folket, var den ideala staten inte demokratisk utan en enhet ledd av en liten, ägande elit.¹²⁶ Dess politik var utslagsgivande för nationens riktning.

De liberala i sin tur hävdade att samarbetet mellan skola och (para)militära organisationer endast skulle underblåsa landets splittring och uppmuntra krigshetsen. Här syntes liberalernas utgångspunkt – att skolväsendet inte skulle upprätthålla samhällelig tudelning och militär organisering till stöd för de högerorienterade idealen. De liberala kritiserade även de konservativa skolmännens tendens att misstänkliggöra kosmopolitism med hjälp av uppdiktade uppfattningar av marxismen.¹²⁷ Nazismens och fascismens utbredning hade gett upphov till en växande oro för nationalismens och militarismens inflytande, vilket syntes i liberalernas deltagande i olika vänsterorienterade föreningar som syftade till att mildra inhemska och internationella spänningar. Liberala lärare ville ha undervisning baserad på ”en verklighetsbetonad, realistisk fredskärlek”, vilket organisationen för de

122. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 189.

123. Aimo Lahti, 'Maanpuolustusopetus ja yksityiskoulu', *Yksityiskoulu* (1936:1).

124. Ibid.

125. 'Protokoll vid nionde allmänna privatskolläramötet', *Yksityiskoulu* (1937:8).

126. Laamanen & Okkonen, 'Kansallisoikeistolainen itseymmärrys', s. 199–200.

127. 'Protokoll vid nionde allmänna privatskolläramötet', *Yksityiskoulu* (1937:8). ”Ei siinä ollut mitään sellaista. Jollei isänmaallisuutta käsitetä politiikaksi.”

privata skolornas lärare och rektorer röstade ner i en omröstning med 14–8. I stället framlades att ”väckandet av en stark fosterländsk anda och offervillighet samt orubblig försvarsvilja hör till skolans viktigaste uppgifter”.¹²⁸ En central samhällspolitisk meningsskiljaktighet gällde huruvida offentliga medel skulle användas för sociala ändamål eller för försvaret, det vita Finlands organisationer och säkerhetsmyndigheter. Denna skiljelinje var kopplad till utbildningspolitiken, och exempelvis Oskari Mantere framhöll att staten lätt kunde överföra pengar från militärväsendet till folkskolorna.¹²⁹

Den 1927 tillsatta skolkommitténs arbete för att öka de lägre samhällsklassernas utbildningsmöjligheter krävde tid och ihärdighet. Efterhand visade det sig att dess arbete inte längre väckte gensvar på 1930-talet. Situationen i Europa blev hotfull när fascisterna marscherade fram. På liknande sätt reste sig den konservativa vägen i Finland och kraven på att de fattigas undervisning skulle kringräddas och demokratin upphävas. Kommitténs betänkande kom i november 1932, mitt under den nationella högerens utomparlamentariska offensiv mot demokratin, och tog under åren 1933–1934 uttryck i flera lagstiftningsinitiativ. Kommitténs förslag var att ersätta parallellskolan med en enhetsskola. Folkskolan skulle enligt förslaget utvidgas och kopplas till läroverket – kort sagt handlade det om ett reformförslag som utgick från idén om bottenkola. Kommittén framhöll att riksdagens majoritet redan på 1920-talet hade yttrat sig för enhetsskolan, vilket skulle betyda en sexklassig folkskola som läroverkets grund. Men under rådande omständigheter var det svårt att få en parlamentarisk majoritet till stöd för idén.

År 1934 konstaterade rektorn Magnus Hagelstam att ”nyskolerörelsen” hade lyckats föra fram enhetsskolreformen. Enligt honom försökte rörelsen förena demokrati och pedagogik, det vill säga främja politiska rättigheter genom utbildning, vilket ofrånkomligt skulle sänka utbildningsnivån.¹³⁰ Här syntes också tanken att bättre bottenutbildning inte borde omfatta alla. I *Yksityiskoulu* hävdade pseudonymen ”skolmästaren” (*koulumestari*) att skolgången i läroverken redan var för populär och att alla experter var emot kommitténs betänkande.¹³¹ I *Uusi Aura*

128. *Uusi Aura* 19.4.1933.

129. Rd, pr, 23.3.1926, Oskari Mantere (Framstegspartiet), s. 345.

130. Magnus Hagelstam, 'Skolreformen ur nyskolesynpunkt', *Yksityiskoulu* (1934:1–2).

131. Koulumestari, 'Opettajain näkökulmasta', *Yksityiskoulu* (1934:3).

beskrev ledaren den 21 oktober 1936 enhetsskolan som en nationell olycka – alltför många unga sökte sig redan till läroverken. Därför var det angeläget att inte anlägga nya skolor och genom de ökade utbildningsutgifterna ge statsmakten möjlighet att skärpa greppet om de privata skolorna. Framstegspartisten Mantere å sin sida framhöll att allt för få skolor hade inrättats i Finland på grund av de konservativas motstånd.¹³² Detta utgjorde en tydlig skiljelinje i det vita Finland: färre eller fler skolor. Enligt Samlingspartiet hade det inrättats allt för många privata läroverk.¹³³

Vid lärarnas sommarmöte 1936 höll Magnus Hagelstam ett föredrag under rubriken ”Privatskolornas frihet”. Enligt det innehöll statsbidraget stränga, politiskt utmanande villkor som tvingade de privata skolornas undervisning att likna den i statliga skolor. Hagelstam använde också begreppet ”monopolisera”. Enligt honom stod Oskari Mantere och de verkligt sakkunniga i konflikt med varandra – definitionen av expertis var omstridd. I riksdagsvalet 1936 segrade dock vänstern – och på grund av det tillsattes året därpå en ny kommitté under professor Yrjö Ruutus ledning. Dess majoritet förespråkade igen enhetsskolan. Högeroppositionen i riksdagen motsatte sig förslaget, medan en del av den moderata högern vacklade. De konservativa betonade igen att folkskolan inte borde ses som en förberedelse för läroverket. Hagelstam hävdade 1937 att politiken ingrep allt kraftigare i de privata skolornas ärenden. Han hänvisade till politikernas strävan att skärpa lärarnas kompetenskrav – privata skolor skulle inte få anställa vem de ville. Enligt Hagelstam var riksdagen på väg att utplåna denna frihet. I detta avseende var Sverige, enligt Hagelstam, en aktuell hotbild.¹³⁴

Under 1930-talet hade nya politiska fronter mellan demokrati och fåmannavälde uppstått på alla håll i Europa. I Finland tolkade de konservativa och säkerhetsmyndigheterna att de europeiska folkfronterna var Kominterns strategi för att göra Europa kommunistiskt.¹³⁵ Dessutom ansåg de konservativa att ett antal europeiska länder höll på att bli socialistiska.¹³⁶ Yttersta högerens skribenter legitimerade fascismens

---

132. Rd, pr, 24.11.1931, Oskari Mantere (Framstegspartiet), s. 1257–1258.

133. Rd, pr, 24.11.1933, O. H. Jussila (Samlingspartiet), s. 1263.

134. Magnus Hagelstam, 'Privatskolans frihet', *Yksityiskoulu* (1937:1–2).

135. Okkonen & Lintunen, *Valpon valvomat*, s. 68, 70, 145.

136. Liikeväki. *Suomen liikealalla toimivien liiton aikakauslehti* 19.6.1936.

frammarsch genom dessa hotbilder.¹³⁷ Anhängare av den demokratiska skolan hade varit oroliga för denna utveckling. Vänstern och de liberala strävade efter att demokratisera den gamla ordningen, som byggde på nedärvda, sociala ojämlikheter. Den demokratiska skolan var en viktig del av reformsträvan – medan motståndet representerade det gamla, odemokratiska samhället. Kritiken mot medborgarnas jämlikhet var det centrala draget i de konservativas utbildningspolitik.

Slutsatser

Det viktigaste kännetecknet för mellankrigstidens utbildningspolitiska motsättningar var att skolpolitiken kopplades till demokratin och den republikanska statsordningens frammarsch, vilket gjorde att det gamla, konservativa samhället blev ifrågasatt. I spetsen för förändringen stod socialdemokraterna och liberalerna, medan de konservativa motarbetade den. De konservativa försvarade bestämt det gamla samhället, och förhöll sig därför kritiskt till att öka jämlikheten inom utbildningen. Invändningarna presenterades i högertidningar och i tidskriften *Yksityiskoulu – Privatskolan*. De liberala och vänstern försökte i sin tur med hjälp av bottenskolan förändra samhället, på liknande sätt som reformvänliga krafter i många andra länder. Denna uppsats visar att det inte finns anledning att se de konservativas ställningstaganden i frågan som mindre politiska än andra riktningars. Konservatismen var tydligt klassmedveten, även om detta doldes med hjälp av hänvisningar till sakkunskap.

Både anhängare av och motståndare till demokratiska principer förstod bottenskolan som en utvidgning av medborgerliga möjligheter och rättigheter. Reformen sågs som en väg till att förändra samhället på ett genomgripande sätt. Strävan att införa bottenskolan kan med goda skäl karakteriseras som ett resultat av demokratins genombrott.

Denna undersökning visar att jämlikheten inte var ett gemensamt, självklart mål. Frågan om bottenskolan blev också kopplad till politiska strömningar i det finländska samhället och i den övriga världen som kretsade kring frågan huruvida demokratin skulle genomföras eller upphävas. Utbildningspolitiken gav också en klar bild av olika åsiktsriktningar i det vita Finland. Liberalerna tappade inte barmhärtigheten mot de röda efter 1918.

---

137. *Itsenäinen Suomi* 19.11.1936.

Den syn olika aktörer har på möjligheterna till utbildning avspeglar vilken typ av samhälle man vill ha. De konservativa motsatte sig idén om meritokrati, som skulle ha förutsatt förbättrad tillgång till utbildningen för alla, med andra ord resurser för skola. Dessa synpunkter kom fram i tidskriften *Yksityiskoulu*. Det är anmärkningsvärt att representater för socialdemokraterna, även om partiet var stort, inte förekom som skribenter i tidskriften. Kritiken mot den rådande skolan framfördes främst av borgerlighetens vänstersinnade krafter. Den konservativa riktningen var dock hela tiden starkare. Framför allt skapade 1927 års skolkommitté och dess 1932 presenterade förslag om förenhetligandet av utbildningsmöjligheterna oöverkomliga frontlinjer. Kommittén granskade den internationella situationen och anammade begrepp från liberala och socialistiska kretsar.

Denna uppsats visar att det inte finns anledning att betrakta konservatismen som en speciell, närmast icke-politisk doktrin eller attityd. De konservativa ansåg att demokrati var vägen till socialism och att enhetsskolan i sin tur var ett steg i den riktningen. De hade en klar uppfattning om att demokratin hotade deras positioner, en uppfattning som var rimlig. Det kan konstateras att konservatismen i allmänhet var en hetsig och abstrakt politisk doktrin som motsatte sig maktfördelning. Detta avspeglade sig i den utbildningspolitiska opinionsbildningen. I stället för meritokratin resonemang försvarade de konservativa ett annat system: fåtalets privilegier samt begränsningar av de fattigas skolgång.

Enhetsskolan var starkt kopplad till tanken att förenhetliga nationen, som byggde på de liberalas strävan efter samarbete över de klyftor inbördeskriget skapat. Det finländska folkets enhet vid vinterkrigets utbrott 1939 hade att tacka den politik som lyckades bevara Finland som en demokrati. Det politiska fältets högra falang hade önskat avskaffa de politiska rättigheterna och inskränka sociala möjligheterna för en stor del av nationen. För liberalerna var enhetsskolan ett viktigt medel för att öka förståelsen. De konservativas politik i sin tur innehöll åsikter som kategoriskt var emot demokrati och jämlikhet. När det gamla samhället förändrades strävade de konservativa naturligtvis inte efter att bibehålla den rådande samhällsordningen i sig, utan efter att aktivt förändra den i enlighet med sina principer.

Det befintliga skolsystemet, som de konservativa stödde, gynnade de välbärgade klasserna, och höll folket i olika läger. Detta var i linje med konservatismens ideal. Parallellskolesystemet försvarades och

rättfärdigades vältaligt – som om det handlade om välvilja gentemot de förfördelade. Syftet, även om man uttalade sig uppskattande om folkskolan, var att hålla de olika skolväsendena, och därmed samhällsgrupperna, åtskilda från varandra. I konservatismens anda påstods denna politik vara opolitisk. Denna uppsats stöder tidigare iakttagelser som visat att konservatismen var en säregen reaktion mot demokratin; reaktionens former varierade från land till land, men själva reaktionen föranleddes av demokratins förhållande till det gamla samhället. Detta syntes också i utbildningspolitiken – i motståndet mot den utbildningsmässiga jämlikheten.